

לתולדות מדרש "ארמי אבד אבי" Whence the Story?

(1) משנה כתב יד קאופמן פסחים י:ד

מִזְגוּ לוֹ כּוֹס שֵׁנִי, וְכֵן הֵבֵן שׁוּאֵל. אִם אֵין דַּעַת בִּבְנֵי, אָבִיו מִלְמָדוֹ:

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מְטַבְּלִים אֶפְלוּ פַּעַם אַחַת, הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פַּעַמִּים; שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמָצָה, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מָצָה; שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִים בֶּשָׂר צָלִי שְׁלוֹק וּמִבְשָׁל, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ צָלִי.

לְפִי דַעַתוֹ שֶׁלְבֵן אָבִיו מִלְמָדוֹ.

מִתְחִיל בְּגִנוּת וּמִסִּים בְּשֶׁבַח,

וְדוֹרֵשׁ מֵאַרְמֵי אֲבִד אָבִי, עַד שֶׁהוּא גּוֹמֵר כָּל הַפְּרָשָׁה.

(2) דברים כו, א-יא

(א) וְהָיָה כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וּיְרִשְׁתָּהּ וּיְשַׁבְּתָהּ בָּהּ: (ב) וְלִקְחָתָּ מִרְאשִׁיתוֹ כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמַתָּ בַטֶּנֶא וְהִלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם: (ג) וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבֹתֵינוּ לֵאמֹר: (ד) וְלִקַּח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדְךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ: (ה) וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבִד אָבִי וַיִּירֶד מִצְרַיִמָּה וַיִּגֵּר שָׁם בְּמִתִּי מֵעֵט וַיְהִי־שָׁם לִגְוִי גָדוֹל עַצוֹם וְרַב: (ו) וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם וַיַּעֲבֹדוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: (ז) וַנִּצְעֵק אֶל־ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת־קִלְנוֹ וַיֵּרָא אֶת־עַנְיָנוּ וְאֶת־עַמְלָנוּ וְאֶת־לַחֲצָנוּ: (ח) וַיִּצְאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבִמְרֹא גָדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתָּיִם: (ט) וַיְבָאנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ: (י) וְעַתָּה הִנֵּה הִבֵּאתִי אֶת־דְּרָאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי ה' וְהִנֵּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ: (יא) וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבִיתְךָ אֶתֶּה וְהָלֹאִי וְהָגֵר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ:

(3) ספרי דברים פרשת כי תבוא פסקא שא

וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אוֹבֵד אָבִי, מִלְמַד שֶׁלֹא יֵרֵד אֲבִינוּ יַעֲקֹב לֵארוֹם אֵלָּא עַל מִנַּת לֵאבֵד וּמַעֲלָה עַל לֵבֵן הָאֲרָמִי כִּאִילוֹ אֵיבֹדוֹ.

וַיִּרֶד מִצְרַיִמָּה, מִלְמַד שֶׁלֹא יֵרֵד לַהֲשַׁתֵּקֶה אֵלָּא לְגוֹר שָׁם, שְׁמָא תֵּאמַר שִׁירֵד לִיטוֹל כְּתֵר מַלְכוּת תַּלְמוּד לּוֹמֵר וַיִּגֵּר שָׁם, יִכּוֹל בְּאוֹכְלוֹסִים הִרְבָּה תַּלְמוּד לּוֹמֵר בְּמִתִּי מֵעֵט כַּעֲנִין שְׁנֵאמַר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יִרְדּוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיִמָּה. וַיְהִי שָׁם לִגְוִי גָדוֹל, מִלְמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִצְוִינִים שָׁם. וַיֵּרָא אֶת עַנְיָנוּ, כִּמָּה שְׁנֵאמַר וְרָאִיתָ עַל הָאֲבָנִים. וְאֵת עַמְלָנוּ, כִּמָּה שְׁנֵאמַר כָּל הַבֵּן הַיּוֹלֵד הַיּוֹאֵרָה תִּשְׁלִיכֻהוּ וְכו'. רַבִּי יְהוּדָה הִיא נּוֹתֵן בָּהֶם סִימָן דַּצ"ךְ עַד שֶׁבֶּאח"ב.

(4) ספרי במדבר פרשת שלח פסקא קטו

והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים אשר סביבותינו וכמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם, ביד חזקה זו הדבר כמה שנא' הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה, ובזרוע נטויה זו החרב כמה שנא' וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם, ובחימה שפוכה זו רעב אחר שאני מביא עליכם שלש פורעניות הללו זו אחר זו ואחר כך אמלוך עליכם על כרחכם

(5) פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) דברים פרשת תבא

וענית ואמרת. נאמר כאן ענייה ונאמר להלן ענייה. מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש ארמי אובד אבי. העלה הכתוב על לבן הארמי כאילו הוא האביו ליעקב אבינו מלמד שביקש לעשות ולא עשה. וכן הוא אומר לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתי את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים וגומר. וירד מצרימה. אנוס על כרחו ע"פ הדבור שנאמר לאברהם אבינו כי גר יהיה זרעך בארץ. ויגר שם. מלמד שלא ירד יעקב להשתקע אלא לגור שנאמר ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבוד הרעב בארץ כנען וגו'. במתי מעט. כענין שנא' בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ויהי שם לגוי. מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. פירוש שהיו נכתבין בפלטין של יוסף להטריפם לחם לפי הטף שנאמר ויכלכל יוסף את אחיו ואת כל בית אביו וגו' וכיון שהתחילו להיות פרים ורבים במאד מאד פסקו מהם המזונות והתחילו להתחכם בהם שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. דבר אחר ויהי שם לגוי. מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. שהיה מלבושם ומאכלם ולשונם משונים מן המצריים. מסומנין היו וידועין שהם גוי לבדם חלוק מן המצריים:

וידעו אותנו המצרים. כמה שנאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה. ויענונו. כמה שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם: ויתנו עלינו עבודה קשה. כמו שנאמר ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך. שהיו מחליפין עבודת האנשים לנשים ושל נשים לאנשים:

ונצעק אל ה'. כמו שנאמר ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה:

וישמע ה' את קולנו. כמו שנאמר וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק וגו'. וירא את ענינו. זו פרישות דרך ארץ כמה שנאמר וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. ואת עמלנו. אלו הבנים שנאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וגו'. ואת לחצנו. זה הדחק שנאמר וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם:

וויציאנו ה' אלהינו ממצרים. בכבודו ובעצמו. ביד חזקה. זה הדבר שנא' הנה יד ה' הויה במקנך. ובזרוע נטויה. זו החרב שנאמר וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים. ויליף נטויה מנטויה. ובמורא גדול. זה גילוי השכינה שנא' או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי וגו'. ובאותות. זה המטה שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. ובמופתים. זה הדם שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן. ד"א ביד חזקה שתיים. ובזרוע נטויה שתיים. ובמורא גדול שתיים. ובאותות שתיים ובמופתים שתיים אלו עשר המכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים. רבי יהודה היה נותן בהם סימן דצ"ך עד"ש באח"ב:

(6) מדרש תנאים לדברים פרק כו

ארמי אבד אבי לבן הארמי בקש לאבד את אבא מלמד שלא הלך אבינו יעקב לארם אלא על מנת לאבד מן העולם ומעלה על לבן הארמי כאילו אבדו: וירד מצרימה שמא תאמר שירד ליטול כתר מלכות ת"ל ויגר שם יכול באכלוסין הרבה ת"ל במתי מעט כמה שנ' בשבעים נפש יר' אב' מצרימה: ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינין שם: גדול ועצום ורב כמה שנ' ובני ישראל פרו וישרצו וירבו:

(ו). וירעו אותנו המצ' כמה שנ' ומאז באתי אל פר' לדב' בשר' הרע לעם הזה: ויענונו כמה שנ' וישימו עליו שרי מסים למען ענ' בסבלתם: ויתנו על' עב' קש' כמה שנ' ויעב' מצרים את בני יש' בפרך:

(ז). ונצקק אל ה' אלהי אבותינו כמה שנ' ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים: וישמע ה' את קלנו כמה שנ' וישמע אלה' את נאקתם: וירא את ענינו כענין שנ' וראיתו על האבנים: ד"א זו פרישות דרך ארץ כמו שנ' וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים: ד"א זה השעבוד שנ' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים: ואת עמלנו כענין שנ' כל הבן הילוד היארה תשליכוהו: ואת לחצנו זה הדוחק שנ' וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם:

(ח). ויוציאונו ממצ' לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקדוש ברוך הוא בעצמו: ביד חזקה זה הדבר כמו שנ' הנה יד ה' הויה במקנך: ובזרוע נטויה זו החרב שנ' וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים: ובמורא גדול זה גילוי שכינה כמו שנ' וירא ישראל את ה' הגד' ובאתת זה המטה ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת: ובמופתים אלו המכות ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן: ד"א ביד חזקה שתים ובזרוע נטויה שתים ובמורא גדול שתים ובאתת שתים ובמופתים שתים אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים ר' יהודה היה נותן בהן סימן דצ"ך עד"ש באח"ב:

(7) שמות ד, א-ט

ויצו משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא נראה אליך ה': ויאמר אליהו מזה מה יהי בידך ויאמר משה: ויאמר השליכוהו ארצה וישלכוהו ארצה ויהי לנחש וינש משה מפניו: ויאמר ה' אל משה שלח ידך ואחז בנזב וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה ככפף: למען יאמינו כי נראה אליך ה' אלהי אבתם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב: ויאמר ה' לו עוד הבאתי ידך בחיך ויבא ידו בחיך ויציאה והנה ידו מצרעת כשולג: ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויציאה מחיקו והנה שבה כבשרו: והיה אס-לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון: והיה אס-לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעו לקלך ולקחת ממיימי היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת:

(8) שמות ד, כז-ה:ג

ויאמר ה' אל-אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשוהו בהר האלהים וישק-לו: ויגד משה לאהרן את כל-דברי ה' אשר שלחו ואת כל-האתת אשר צוהו: וילך משה ואהרן ויאספו את כל-זקני בני ישראל: וידבר אהרן את כל-הדברים אשר-דבר ה' אל-משה ויעש האתת לעיני העם: ויאמן העם וישמעו כי-פקד ה' את-בני ישראל וכי ראה את-ענין ויקדו וישתחוו: ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל-פרעה כה-אמר ה' אלהי ישראל שלח את-עמי ויחגו לי במדבר: ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקלו לשלח את-ישראל לא ידעתי את-ה' וגם את-ישראל לא אשלח: ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו פך ופגענו בדבר או בחרב:

(9) מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה א

תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ...אלא אמר יונה אלך לי בחוצה לארץ מקום שאין השכינה נגלית

(10) מדרש "ארמי אבד" - נוסח ההגדה

צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו, שפרעה הרשע לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל, שנאמר

(א) ארמי אובר אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב

- וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור
- ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם שנאמר ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבוד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן
- במתי מעט, כמו שנאמר בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב
- ויהי שם לגוי, מלמד שהיו ישראל מצויינין שם,
- גדול ועצום כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם.
- ורב, כמו שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נכונים ושעריך צמח ואת ערסו ועריה

(ב) וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה,

- וירעו אותנו המצרים כמו שנאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאיו ונלחם בנו ועלה מן הארץ
- ויענונו, כמו שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ויבן ערי מסכנות לפרעה את פיתום ואת רעמסס.
- ויתנו עלינו עבודה קשה, כמו שנאמר ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך

(ג) ונצחק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את עניינו ואת עמלינו ואת לחצינו

- ונצחק אל ה' אלהי אבותינו כמו שנאמר ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויוצקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה
- וישמע ה' את קולנו, כמו שנאמר וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב וירא את עניינו, זו פרישות דרך ארץ, כמו שנאמר וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים ואת עמלינו, אלו הבנים, כמו שנאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון ואת לחצינו, זה הדוחק כמו שנאמר וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם

(ד) ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים

- ויוציאנו ה' ממצרים, לא על ידי מלאך לא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, שנאמר ויעברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'
- ויעברתי בארץ מצרים - אני ולא מלאך
- והכיתי כל בכור בארץ מצרים אני ולא שרף
- ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח
- אני ה' - אני הוא ולא אחר
- ביד חזקה, זה הדבר, כמו שנאמר הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבוד מאד ובזרוע נטויה, זו החרב כמו שנאמר וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם.
- ובמורא גדול, זו גלוי שכינה, כמו שנאמר או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך
- ובאותות, זה המטה, כמו שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות
- ובמופתים, זה הדם, כמו שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ, דם ואש ותמרות עשן

דבר אחר,

- ביד חזקה שמים,
- ובזרוע נטויה שמים,
- ובמורא גדול שמים,
- ובאותות שמים,
- ובמופתים שמים,
- אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, ואלו הן: דם צפרדע כנים ערוב דבר שחין ברד ארבה חשך מכת בכורות רבי יהודה היה נותן בהם סימן דצ"ך עד"ש באח"ב.

נוסח ההגדה הנהוגה בארץ ישראל

צא ולמד, מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו.

שפרעה הרשע לא גזר אלא על הזכרים,

ולבן בקש לעקר את הכל, שנאמר:

ארמי אבד אבי ויחד מצרימה,

אנוס על פי הדבר.

ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול עצום ורב.

וידעו אתנו המצרים ויענונו, ויהנו עלינו עבדה קשה.

ונצעק אל יי אלהי אבותינו, וישמע יי את קלנו,

וידא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו.

ויוציאו יי מצרים,

לא על ידי מלאך, לא על ידי שרף, לא על ידי שליח,

אלא הקדש ברוך הוא בעצמו.

ביד חזקה, שתיים,

ובזרע נטויה, שתיים,

במרא גדל, שתיים,

באתות, שתיים,

ובמנפותים, שניים.

אלו עשר מכות שהביא המקום ברוך הוא על המצרים במצרים.

והוציאו משם, שנאמר: **ואתנו הוציא משם.**